परामर्शकोड ग्रंथसंख्या २५० पत्रसंख्या १०

॥१॥ श्रीगणेशायनमः॥ पर्वतधर्मिकवह्न्यनुमितिं प्रति वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इति पर्वतवि
शेष्यकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकनिश्चयः॥ वह्निव्याप्यधूमः पर्वत इति आधेयतासंबंधेन प
र्वतप्रकारकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकनिश्चयश्च हेतुः॥ तत्रापि यदि पर्वतविशेष्यकवह्निव्याप्य
धूमप्रकारकनिश्चयत्वेन वह्निव्याप्यधूमविशेष्यकाधेयतासंबंधेन पर्वतप्रकारकनिश्च
यत्वेन पृथक् पृथक् कारणत्वे लिङ्गविशेष्यकपरामर्शाद् यद इतो तरानुमितौ पक्षविशे
ष्यकव्याप्यप्रकारकनिश्चयत्वे व्यभिचारः एवं पक्षविशेष्यकपरामर्शजन्यानुमितौ लिङ्ग
विशेष्यकपरामर्शस्य कारणत्वे व्यभिचारः अतः पक्षविशेष्यकसाध्यव्याप्यप्रकारकनि
श्चयोत्तरानुमितिं प्रति तादृशपरामर्शत्वेन कारणत्वं॥ एवं व्याप्यविशेष्यकप्रकारकनि पक्ष
श्चयोत्तरानुमितिं प्रति व्याप्यविशेष्यकपक्षप्रकारकनिश्चयत्वेन कारणत्वं वक्तव्यं॥ तथा
च कार्यतावच्छेदककोटौ व्याप्यप्रकारतानिरूपितपक्षविषयतायाः॥ कारणतावच्छे
दककोटौ च तस्याः प्रवेशे॥ एवं पक्षप्रकारतानिरूपितव्याप्यविषयतायाश्च प्रवेशे गौ
रवम् अतो व्याप्यतावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताशालिनि शिवः
श्चयोत्तरानुमितिं प्रति व्याप्यतावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषय ॥१॥

ताशालिनिश्चयत्वेनैकरूपेणानुमितिहेतुत्वमतएव व्याप्यपक्षोभयवैशिष्ट्यावगाहिनिश्च
यत्वावच्छिन्नकारणताप्रतियोगिककार्य्यताघटितमेवानुमितिलक्षणं दीधितिकृ
तास्वीकृतं ॥ नच संयोगसंबंधावच्छिन्नं व्याप्यत्वेन गृहीतधूमस्य समवायेन धू
मावयवे परामर्शात् संयोगेन धूमावयवे वह्नेरनुमित्यनुत्पादात् ॥ यत्संबंधावच्छिन्नं य
द्वह्निव्याप्यत्वं तदवच्छिन्नतत्संबंधावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छि
न्नविषयताशालिनिश्चयत्वेन कारणत्वमवश्यं वक्तव्यं ॥ तथा च यथा व्याप्यधूमः पर्वत इति परा वह्नि
मर्शीयवह्निव्याप्यधूमत्वावच्छिन्नविशेष्यतायां व्याप्यतावच्छेदकीभूतसंयोगसंबं
धावच्छिन्नत्वविरहात् कथं पक्षविशेष्यकपरामर्शलिङ्गविशेष्यकपरामर्शयोरेकरू
पेण हेतुत्वमिति वाच्यं ॥ हेतुतावच्छेदकसंबंधानवच्छिन्नप्रकारताभिन्ना या व्याप्य
तावच्छिन्नविषयता तन्निरूपिता या हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नआधेयत्वसं
बंधानवच्छिन्नप्रकारताभिन्नपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयता तादृशविषय
ताशालिनिश्चयत्वेनानुमितिप्रति हेतुत्वाभ्युपगमे दोषावकाशः ॥ वह्निव्याप्यधूमा

॥२॥ पर्वत इति ज्ञानीयकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रकारतायाहेतुतावच्छेदकसंबंधानवच्छि
न्नप्रकारतात्वेनावन्हिव्याप्यधूमः पर्वतवानिति ज्ञानीयकालिकसंबंधावच्छिन्नप्रका
रतायाः संयोगसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्नप्रकारतात्वेन निरुक्तज्ञानये
त्ताद्दशानुगतधर्मानाक्रांतत्वेनतेन ताद्दशज्ञानत्वयाद्दनुमित्यापत्तिः ॥ संयोगसंबंधा
वच्छिन्नवन्हिव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यकज्ञानीयपर्वतनिष्ठविषयतायाहेतु
तावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्नत्वेपि ॥ प्रकारतात्वविरहेणहेतुता
वच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्न प्रकारताभिन्नत्वमक्षतमेव ॥
एवं वन्हिव्याप्यधूमः पर्वत इति ज्ञानीयधूमनिष्ठविशेष्यतायाहेतुतासंबंधानव वच्छेदक
च्छिन्नत्वेपि प्रकारतात्वविरहात ॥ पक्षविशेष्यकपरामर्शलिङ्गविशेष्यकपरामर्श
योः संग्रहः ॥ नचैवमपि वन्हिव्याप्यधूमवान्पर्वतवान्देश इति ज्ञानीयपर्वतनि
ष्ठप्रकारताविशेष्यतयोरेकानहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधान
ज्ञा वच्छिन्नताद्दशप्रकारत्वस्यताद्दशज्ञानीयपर्वतनिष्ठविशेष्यतायासत्वात्ताद्दशज्ञा शिवः
नस्यानुगमानाक्रांतत्वेन ताद्दशज्ञानाद्दनुमित्यनुपपत्तिरिति वाच्यं ॥ अन्तराभा ॥२॥

समानपदार्थनिष्ठप्रकारताविशेष्यतयोरैक्यस्वीकारे वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतवा
न् इति ज्ञानीयवह्निव्याप्यधूमपर्वतत्व एतदुभयधर्मावच्छिन्नपर्वतप्रकारता
एव वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यतात्वमेवं पर्वत
त्वप्रकारतानिरूपितत्वेन पर्वतप्रकारतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमावच्छिन्नविशे
ष्यतात्वापत्तिः ॥ एवं पर्वतत्वप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वावच्छिन्नविशेष्यत्वा
पत्तिः ॥ एवं वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितवह्निव्याप्यधूमावच्छिन्नविशेष्य
तात्वापत्तिश्चातोऽवच्छेदकतानामैक्ये वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितपर्वतत्वा
वच्छिन्नायैका विशेष्यताऽपरा च तादृशविशेष्यतावच्छिन्ना वह्निव्याप्यधूमपर्वत
त्वोभयधर्मावच्छिन्ना प्रकारता स्वीकर्तव्येति ॥ तज्ज्ञानीयपर्वतनिष्ठविशेष्यताया
हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्नप्रकारताभिन्नत्वेन तादृश
ज्ञानात्सनुमितिप्रसक्तेः ॥ वस्तुतस्तु मुख्यविशेष्यकपरामर्शादेवानुमितिर्न तु व्या
पप प्यविशेष्यकपक्षप्रकारादिति मताभिप्रायेणेदं ॥ एतेन वह्निव्याप्यधूमवत्पर्वतवा
न् इति ज्ञानीयपर्वतनिष्ठविशेष्यतायां वह्निव्याप्यधूमप्रकारतानिरूपितत्वेन एव

एवं वह्निव्याप्यधूमः पर्वताभाववानिति ज्ञानस्य प्रतिबंधकतापत्तिः तादृशज्ञान
स्य पर्वतप्रकारतानिरूपितवह्निव्याप्यविशेष्यताशालित्वात् ॥

[illegible]

॥२॥ पर्वतत्वावच्छिन्नत्वेन न तु वह्नि[illegible]व्याप्यधूमप्रकारतानिरूपित विशेष्यतात्वेन
वह्निव्याप्यधूमावच्छिन्नत्व किन्तु प्रकारतात्वेनैवोभयधर्मावच्छिन्नत्वं मतानु-
नुसारेण प्रकारताविशेष्यतयोरैक्यापि न स्वस्य धर्मितावच्छेदकतापत्ति निबंधनो
दोषः॥ इति निरुक्तानुगमे तादृशज्ञानस्यासंग्रहो दुर्वार इति प्रत्युक्तं॥ किन्तु
हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नव्याप्यप्रकारतानिरूपितायाहेतुतावच्छेदकसं-
बंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्नाप्रकारताहेतुताव-
च्छेदकसंबंधावच्छिन्नात तद्व्यत्वस्य पविषयतायां सा निवेशात्॥ न वह्निव्याप्यधूम-
वत्पर्वतवान्देश इति ज्ञानस्य तत्राभासमानपदार्थनिष्ठप्रकारता विशेष्यतयोरैक्या-
पिना संग्रहः॥ तदीयपर्वतनिष्ठप्रकारतायाः संयोगसंबंधावच्छिन्नवह्निव्याप्यप्र-
कारतानिरूपितत्वं न हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नव्याप्यप्रकारतानिरूपिता-
त याप्रकारताता तद्व्यत्वस्याप्रसक्तत्वात्॥ एवं व्याप्यतावच्छिन्नविषयताया अपि हेतु-
तावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्नपक्षप्रकारतानिरूपिताया
हेतुतावच्छेदकसंबंधानवच्छिन्नप्रकारतातद्व्यत्वेन निवेशनीयं॥ अन्यथा संयोग
पक्ष संबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधेन प्रकारक पर्वतान्कालइति ज्ञानस्या

शिवः ॥३॥

संग्रहस्य स्फुटः॥ ननु पर्वतो वह्निव्याप्यवान् वेति संशयादनुमितिवारणाय पर्व
तत्वावच्छेदेन वह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारतात्वे सति पर्वतधर्मिकवह्निव्याप्यधू
मप्रकारकत्वरूपं निश्चयत्वं अनुमितिजनकतावच्छेदकं वक्तव्यं॥ एवं वह्निव्याप्यो
धूमः पर्वतो न वेति संशयादनुमितिवारणाय व्याप्यधर्मिकपक्षाभावाप्रकारक
त्वे सति व्याप्यधर्मिकपक्षप्रकारकत्वम् अनुमितिजनकतावच्छेदकं वक्तव्यं॥ तथा
च कथं पक्षविशेष्यकपरामर्शालिङ्गविशेष्यकपरामर्शयोरेकरूपेण हेतुत्वं॥ न च प
क्षतावच्छेदकावच्छेदेन व्याप्याभावप्रकारकत्वविशिष्टयद्व्याप्यविशेष्यकाद्येयुसंब
धावच्छिन्नप्रतियोगिताकपक्षाभावाप्रकारकं व्याप्यतावच्छिन्नविषयतानिरूपि
तपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताशालिज्ञानत्वेन हेतुत्वान्नोक्तसंशयादनुमि
त्यापत्तिरिति वाच्यं॥ एवमपि पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यधूमाभा
ववगाहि पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निव्याप्यधूमावगाहि पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवान्
वेति संशयादपि अनुमित्यापत्तिः तादृशसंशयस्यापि पर्वतत्वावच्छेदेन व
ह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारकत्वात्॥ न च पर्वतधर्मिकवह्निव्याप्याधूमाभाव

॥४॥ प्रकारकत्वमेव ज्ञाने विशेषणीयं ॥ तथा च पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यधू-
माभावावगाहि पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निव्याप्यधूमावगाहि संशयपर्वतधर्मिक
वह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारकत्वविरहान्न तादृशसंशयादनुमित्यापत्तिरिति वा-
च्यं ॥ एवं सति पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यधूमावगाहि पर्वतत्वसामाना-
धिकरण्येन वह्निव्याप्यधूमाभावावगाहि निश्चयादनुमित्यनुपपत्तिः तस्य पर्वतध-
र्मिकवह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारकत्वविरहादिति संक्षेपतः ॥ :: ॥ पर्वतत्वावच्छेदेन
वह्न्यनुमितिं प्रति पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निव्याप्यधूमवत्तानिश्चयः ॥ कारणं पर्वतत्व
सामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यधूमपरामर्शात् पर्वतत्वावच्छेदेनानुमितेरस्वीका-
रात् ॥ पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्न्यनुमितिं प्रत्यपि पर्वतत्वसामानाधिक-
रण्येन वह्निव्याप्यवत्तानिश्चयकारणं ॥ एवं च पर्वतत्वावच्छेदेन वह्न्यनुमितिप्रति
पर्वतत्वव्यापक वह्निप्रतियोगिक व्याप्यधूमप्रतियोगिकसंयोगसंबंधावच्छि-
न्नप्रकारताभिन्नव्याप्यतावच्छिन्नविधेयतानिरूपितपर्वतत्वव्यापकतादृशसं-
~~संस~~योगसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधानवच्छिन्नप्रकारताभिन्नपक्षता शिवः
वच्छेदकावच्छिन्नविषयताशालिनिश्चयनिष्ठकारणतायां पर्वतधर्मिकवह्नि ॥४॥

व्याप्यधूमाभावप्रकारकत्वमवच्छेदकं ॥ एवं वह्निव्याप्यधूमत्वावच्छिन्नधर्मिकतादृशा
धेयतासंबंधावच्छिन्नपर्वताभावप्रकारकत्वमप्यवच्छेदकं ॥ पर्वतत्वसामानाधिक
रण्येन वह्न्यनुमिति पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यधूमवत्ताज्ञानसाधा
रणकारणतायां तु पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारकत्वमवच्छेदकमि
त्तिन पर्वतत्वसामानाधिकरण्येन वह्निव्याप्यधूमतदभावावगाहिनिश्चयादनुमि
सनुपपत्तिरिति केचित् ॥ हेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयत्वसंबंधेन वह्नि
व्याप्यधर्मिकवह्निव्याप्यधूमः पर्वतवह्निव्याप्यधूमाभाववांश्च पर्वत इति स
म्हालम्बनज्ञानस्य पर्वतत्वावच्छेदेन वह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारकत्वनिश्चयानु
पपत्तिरिति तादृशपरामर्शादनुमित्यनुपपत्तिः ॥ प्राचीनमते पर्वतत्वावच्छेदेन
वह्निव्याप्यधूमाभाववत्ताबुद्धिं प्रति वह्निव्याप्यधर्मिकसंयोगसंबंधावच्छि
न्नाधेयतासंबंधेन पर्वतप्रकारकनिश्चयः ॥ स्यापि कार्यसहभावेन प्रतिबंध
कतया तादृशज्ञानस्याहार्यत्वेनानुमितिजनकतावच्छेदकीभूततात्पर्यत्वा
नाक्रान्ततया तादृशज्ञानादनुमित्यापत्तिविरहादिति ॥ केचित्तु हेतुता

।।५।। वच्छेदकसंबंधावच्छिन्नाधेयतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकपक्षाभावप्रकारतानिरूपिता
त याव्याप्यत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितायाहेतुतावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नव्याप्याभावप्रकारता
निरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतातादृशविषयताशालिज्ञानत्वेन कारणत्वं।।सं
शये च प्रकारताद्वयनिरूपितैकाविशेष्यता।। तथाच पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवान्नवेति
संशये व्याप्यपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताज्ञानव्याप्याभावप्रकारकत्वनिरूपिताव
ह्निव्याप्यधूमः।। पर्वतेक्षेन वेति संशये च यत्तादृशधूमत्वावच्छिन्नविषयताज्ञानपक्षा
भावप्रकारत्वानिरूपितेति तादृशसंशयप्रयोजननिश्चयत्वे।। एवञ्च पूर्वकल्पे पर्वतधर्मिक
वह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारत्ववह्निव्याप्यधर्मिकाधेयत्वसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताक
पक्षाभावप्रकारत्वयोरेकज्ञाने विशेषणे तयोर्विशिष्य विशेषणभावे विनिगमनाविर
हात्।। गुरुतरकार्यकारणभावद्वयापत्तिरतस्तादृशपक्षस्यापर्वतधर्मिकवह्निव्याप्या
भावप्रकारकत्वविशिष्टपर्वतधर्मिकवह्निव्याप्यप्रकारकज्ञानत्वेन वह्निव्याप्यध
र्मिकपक्षाभावप्रकारकत्वविशिष्टव्याप्यधर्मिकपक्षाभावप्रकारकज्ञानत्वेन च हेतु
त्वकल्पने एवं लाघवमिन कोपि विशेषः।। ननु पर्वतो वह्निव्याप्यधूमवानिति ज्ञानं वह्निव्या
प्यधूमाभाववति वह्निव्याप्यधूमाभावप्रकारकमिति अप्रामाण्यज्ञानास्कन्दितं परामर्श शिवः
।।५।।

पर्वते वह्न्यनुमितिवारणाय ॥ एवं वह्निव्याप्यधूमः पर्वते इति ज्ञानं आधेयतासंबंधा
वप्रतियोगिताकपर्वताभाववति तेन संबंधेन पर्वतप्रकारकमित्यप्रामाण्यज्ञानास्कं
दितव्याप्यविशेष्यकपरामर्शाद्वह्न्यनुमितिवारणाय तादृशाप्रामाण्यज्ञानाभावद्वयं ॥
व्याप्यतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयताशालिनि
श्चयनिष्ठप्रकारताया अवच्छेदकमवश्यं वक्तव्यं ॥ तथा च तेषां विशेष्यविशेषण
भावेन विनिगमनाविरहाद्गुरुतरकार्यकारणभावद्वयमवश्यं ॥ एवं पर्वतो वह्नि
व्याप्यधूमवान् इदं ज्ञानमाधेयतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकपर्वताभाववति तेन सं
बंधेन पर्वतप्रकारकमित्यप्रामाण्यज्ञानास्कंदितपरामर्शात् ॥ वह्निव्याप्यो धूमः पर्वते
इदं ज्ञानं वह्निव्याप्याभाववति वह्निव्याप्यप्रकारकमित्यप्रामाण्यज्ञानास्कंदितपराम
र्शाच्च सर्वानुभवसिद्धाया अनुमितेरनुपपत्तिप्रसङ्गः ॥ नैवं यद्यदप्रामाण्यज्ञानसत्वे
नु पर्वतधर्मिकवह्न्यनुमितेरसत्वं तत्तदप्रामाण्यज्ञानाभावत्वेनैव कारणतावच्छेद
कतया निरुक्ताप्रामाण्यज्ञानाभावानां कारणतावच्छेदककोटिप्रविष्टत्वान्न तत्रानु
मित्यनुपपत्तिरिति वाच्यं ॥ यत्र वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इदं ज्ञानमाधेयतास

६॥ म्बंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकपर्वताभाववति तेन संबंधेन पर्वतप्रकारकं भाविज्ञानं
तादृशमेव॥ भाविज्ञानञ्च वह्न्यभाववति वह्निप्रकारकं वह्निव्याप्यो धूमः पर्वतव्याप्य
वानिति समूहालम्बनपरामर्शः तदुत्तरं पर्वतो वह्निमान् वह्निव्याप्यो धूमः पर्वत इति
समूहालम्बनानुमितिस्तदुत्तरं पुनर्वह्न्यनुमितिप्रसङ्गः॥ न च पर्वतधर्मिकवह्न्यनुमिति
प्रति सिद्धेः प्रतिबंधकतायां सिद्धिस्वरूपानुमितिधर्मिकतत्सामान्यज्ञानव्यक्तेरुत्तेज
कत्वास्वीकारात् सिद्धिरूपप्रतिबंधकवशादुक्तक्षणेऽनुमित्यापत्तिरिति वाच्यं॥ एवमपि
यत्राप्रामाण्यव्याप्यवत्ताज्ञानरूपाप्रामाण्यपरामर्शात् वह्न्यनुमितिधर्मिकाप्रामाण्य
६ ज्ञानात्मिके तोवैँशस्त्लीय वह्न्यनुमितिस्तदुत्तरक्षणेऽप्रामाण्यज्ञानानास्कंदितपरा
मर्शस्ततोऽनुमितिर्न स्यात् सिद्धिरूपप्रतिबंधकस्य सत्वात् परामर्शक्षणसत्वादेतेस्तदप्रा म
माण्यज्ञानस्य सिद्ध्युत्तेजकत्वमवश्यं वक्तव्यं॥ तथा च ययोः परामर्शोत्तरक्षणेऽनुमि
तिर्जायते तथा परामर्शपरीभूय वह्न्यनुमितिः कथं न जायते प्रत्यक्षात्मकपरामर्शसा
मग्र्यपेक्षया क्षिप्रविषयकसामग्र्या एव बलवत्त्वादिति चेन्न॥ वह्निव्याप्याभाववद्विशेष्यता शिवः
वच्छिन्नपक्षव्याप्यप्रकारकप्रकारतानिरूपित उभयावृत्तिधर्मावच्छिन्नज्ञाननिरू ॥६॥

विशेष्यताकज्ञानाभाव विशिष्टायाव्याप्यत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितायाःपक्षा
भाववद्विशेष्यकत्वावच्छिन्नपक्षप्रकारकत्वप्रकारतानिरूपितउभयावृत्तिधर्मावच्छि
न्नज्ञाननिष्ठविरोधकज्ञानाभावविशिष्टायाःपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतातादृशवि
षयताशालिज्ञानत्वेन हेतुत्वस्योक्तत्वात्॥व्याप्यत्वावच्छिन्नविषयतायास्तादृशाभावाश्र
यनिरूपितविशेष्यताश्रय निरूपित निरूपितविशेष्यतानिरूपितप्रकारत्वत्वाव
च्छिन्नविषयतानिरूपितव्याप्तित्वावच्छिन्न विषयतानिरूपित वह्नित्वावच्छिन्नविषयता
वच्छेदकवह्नित्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितव्याप्तित्वावच्छिन्नविषयतानिरूपित त्वसंबं
धावच्छिन्नप्रतियोगिताकः॥एवंतादृशज्ञानाभावः स्वज्ञाननिरूपितत्वस्वी यप्रकार
त्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतावच्छेदकपक्षतावच्छेदका
वच्छिन्नविषयतानिरूपितप्रकारतात्वावच्छिन्नविषयताश्रयीभूतप्रकारितानिरूपकत्व
एतदुभयसंबंधाप्रतियोगिताकः॥एवञ्चवह्निव्याप्यधूमःपर्वतइदंज्ञानंवह्निव्याप्यभो
ववृत्तिवह्निव्याप्यप्रकारकभिन्नप्रामाण्यज्ञानास्कंदितपरामर्शादनुमितिर्निर्वहति। तथा
ष्ठितादृशप्रामाण्यज्ञानस्यविरोधीभूतयद्वह्निव्याप्यधूमःपर्वतइत्याकारकज्ञानंतन्नि

॥७॥ रूपितत्वस्य तज्ज्ञानीयव्याप्यतावच्छिन्नविशेष्यतायां सत्वेपि तादृशाप्रामाण्यज्ञानीयप्रका
रकतावच्छिन्नविषयतानिरूपितव्याप्तितावच्छिन्नविषयतानिरूपितविषयतावच्छेदकीभूत
वह्नितावच्छिन्नविषयतानिरूपितप्रकारकत्वतावच्छिन्नविषयताश्रयीभूतप्रकारिनिरू
पकत्वस्य तत्रानिर्वहान्निरूपकत्वाभेदसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकनिरुक्ताप्रामाण्य
ज्ञानाभाववत्वं तत्राक्षतमेव ज्ञानभेदेन च विषयताभेदमते भयं परिकारः ॥:::॥ ननु
समानाकारकज्ञानीयैकविषयतामते तथा सति वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इदं ज्ञानं वह्नि
व्याप्यधूमाभाववति वह्निव्याप्यधूमप्रकारकमित्यप्रामाण्यज्ञानास्कंदितपरामर्शीयाया
विषयतायास्तस्या एवाप्रामाण्यज्ञानास्कंदित तादृशपरामर्शीय तयाऽप्रामाण्यज्ञानास्कं
दितज्ञानीयव्याप्यतावच्छिन्नविषयतामपि निरुक्ताप्रामाण्यज्ञानविशेष्यीभूतपराम
र्शनिरूपितत्वघटितोभयसंबंधेनाप्रामाण्यज्ञानत्वादप्रामाण्यज्ञानास्कंदितपराम
र्शेतिरं अप्रामाण्यज्ञानानास्कंदितपरामर्शादनुमितिसभावापत्तेः ॥ एवं प्रकारेण इदं ज्ञा
नं पक्षाभाववति पक्षप्रकारकमित्यप्रामाण्यज्ञानास्कंदित वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्व
तविशेष्यकपरामर्शादनुमितिनिर्वाहः ॥:::॥ न च स्वविशेष्यीभूतज्ञाननिरूपितत्वस्वी
यप्रकारकत्वतावच्छिन्नविषयताश्रयीभूतप्रकारितानिरूपकत्व एतदुभयसम्बन्धाव शिवः
॥७॥

च्छिन्नप्रतियोगिताकाप्रामाण्यज्ञानाभाववैशिष्ट्यमेव व्याप्यत्वावच्छिन्नविषयतानिवेश्य
तां किं गुरुतरसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावनिवेशनेनेति वाच्यं ॥ एवं सति व
ह्निव्याप्यधूमवान् पर्वत इदं ज्ञानं वह्निव्याप्याधूमाभाववति वह्निव्याप्यधूमप्रकारकमि
त्यप्रामाण्यज्ञानमेव वह्निव्याप्यत्वावच्छिन्ननिरूपितप्रकारितायेन ज्ञानान्तरीयप्रकारि
तामवगाहते तं तादृशाप्रामाण्यज्ञानास्कंदितपरामर्शात् सर्वानुभवसिद्धानुमित्यनुत्पाद
स्यापलापप्रसंगात् ॥ तादृशज्ञानीयप्रकारितात्वावच्छिन्नप्रकारिताश्रयीभूतज्ञानांतरी
यप्रकारितानिरूपितत्वस्य परामर्शीयविषयतायां विरहात् ॥ एवं मिदं ज्ञानं पक्षाभाव
वति पक्षप्रकारकमिति प्रामाण्यज्ञानाभावस्य निरुक्तसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्व
व्यावृत्तिः स्वयमूहनीया ॥ अन्यमवधेयं ॥ वह्निव्याप्यधूमत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपित
पर्वतत्वावच्छिन्नविषयताशालिनिश्चयोत्तरं पर्वतधर्मिकवह्न्यनुमितिप्रति तादृशनिश्चय
त्वेन हेतुत्वं वह्निव्याप्यधूमप्रकारकपर्वतविशेष्यनिश्चयोत्तरानुमितिर्जायतामितीच्छा
तः पर्वते सिद्धिसत्वे तादृशपरामर्शादेव पर्वते वह्न्यनुमितिर्जायते न तु वह्निव्याप्य
विशेष्यपर्वतप्रकारकनिश्चयादिति नियमानुपपत्तिः ॥ तथाहि तादृशव्याविरह

॥८॥ विशिष्टसिद्ध्यभावस्य कार्यतावच्छेदकं यदि पर्वतधर्मिकवह्निव्याप्यधूमप्रकारकनिश्च
योत्तरानुमितित्वं तत्तदा यत्र वह्निव्याप्यधूमः पर्वत इति निश्चयोऽस्तु निरुक्तसिद्ध्यभाव
श्च पर्वतेन पुनर्वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इति परामर्शस्तत्रापि पर्वतधर्मिकवह्निव्या
प्यधूमवत्तानिश्चयोत्तरानुमितित्वावच्छिन्नस्य निरुक्तसिद्ध्यभावबलादापत्तिदुर्वारै
च व॥ यदि पर्वतधर्मिणि वह्निव्याप्यधूमवत्तानिश्चयोत्तरपर्वतधर्मिकवह्न्यनुमिति
त्वावच्छिन्नं प्रति पर्वतधर्मिकवह्निव्याप्यधूमवत्तानिश्चयोत्तरानुमितिर्जायतामि
त्याकारकेच्छाविरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवह्निनिश्चयाभावत्वेनैकं कारणं॥ वह्नि
व्याप्यधर्मिकाधेयतासंबंधेन पर्वतप्रकारकनिश्चयोत्तरपर्वतधर्मिकवह्न्यनुमि
तिं प्रति तादृशनिश्चयोत्तरानुमितित्वप्रकारकेच्छाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावत्वेन का
रणत्वमपरं। तदा यत्र केवलो वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इति परामर्शो वर्त्तते। सिद्धि
श्च नास्ति तदा केवलपक्षताद्वयस्य सत्वात्पक्षतावच्छेदकीभूतवह्निव्याप्यधूमवत्तानिश्च
योत्तरानुमितित्वावच्छिन्नस्य व्याप्यधर्मिकपक्षप्रकारकनिश्चयोत्तरानुमिति
त्वावच्छिन्नस्यापत्तिदुर्वारैव तादृशपक्षताद्वयस्य सत्वात्॥ तत्पक्षतावच्छेदकावच्छि च

शिवः
॥८॥

कार्यता

न्तस्योपादानस्य सत्त्वादत एव सिद्ध्युत्तरानुमितिप्रति सिषाधयिषायाः कारणत्वं सिषाधयि-
षावर्त्ते तस्मिन् सिद्धिर्नास्ति तत्रापि सिषाधयिषारूपकारणबलात् सिद्ध्युत्तरानुमितित्वावच्छिन्ना-
पत्तिमथुरानाथेनोक्ता कासिद्ध्युत्तरानुमितिप्रति सिद्धेरपि हेतुत्वमुक्तं तादृशापत्तिर्वा-
रिता ॥ एवंच पक्षतायाद्वपरामर्शस्यापि पर्वतधर्मिकवह्निव्याप्यधूमवत्तानिश्चयोत्तरानु-
मितित्वावच्छिन्नं प्रति तादृशनिश्चयत्वेनैकं हेतुत्वं व्याप्यधर्मिकपक्षप्रकारकनिश्चयोत्तरा-
नुमितिंप्रति तादृशनिश्चयत्वेनापरं हेतुत्वं एवंचैकविधपरामर्शसत्वेऽन्यविधपक्षता-
बलान्नान्यविधानुमितित्वावच्छिन्नापत्तिः ॥ एवंविधपक्षतायां अन्यविधपरामर्शस्य सह-
कारित्वादेवंच मथुरानाथेन व्याप्यत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छि-
न्नविषयताशालिनिश्चयोत्तरानुमितित्वावच्छिन्नप्रति तादृशनिश्चयत्वेनैकरूपेण कार-
णत्वमुक्तं ॥ तत्पक्षा गुरूणामिव नव्यानामपि मतेनानुमितिहेतुरिति केवलान्वयिग्रं-
थोक्तलिखनानुसारेण शेषमशेषनव्यमतवादार्थेऽनुसंधेयं ॥:: ॥>:: ॥ नैयायिक-
मते व्याप्यत्वावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नविषयतानिरूपितपक्ष-
तावच्छेदकावच्छिन्नविषयताशालिनिश्चयत्वेन कारणत्वं ॥ मीमांसकमते तु हेतुताव-

॥१८॥ घटकावघटितव्याप्तिनिश्चयत्वं हेतुतावच्छेदकरूपेण पक्षधर्मतानिश्चयत्वेऽस्य इदं स्वरूपत्व
व कारणतावच्छेदकं एतन्मते कारणतावच्छेदकलाघवात् सम्भवेऽपि यत्र वह्निव्याप्यो धूमः धूम
वान्पर्वत इति ज्ञानं तदुत्तरक्षणे सिद्धादिप्रतिबंधकाभावात् पर्वतो वह्निमानित्यनुमि
तिः॥ किन्तु वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इति परामर्शः तत्र मीमांसकमते सिद्धकारणतावच्छे
दकद्वयस्य स्वप्रकाशवादिमते प्रथमोपस्थितित्वरूपलाघवसम्भवादिति मथुरानाथे
नोक्तं॥ ::::॥ अत्रेदं किन्त्वते स्वप्रकाशवादिमते वह्निव्याप्यो धूम इति ज्ञानकाले धूमे
वह्निव्याप्तिं जानामीत्यनुव्यवसायो नियमतो जायते विषयग्राहकसामग्र्या विषय
पुरस्कारेण ज्ञानग्राहकग्राहकत्वनियमात्॥ न तु तादृशज्ञानकाले धूमे व्याप्तिं निश्चिनोमी
त्याकारकानुव्यवसायः॥ व्याप्यभावाप्रकारकत्वविशिष्टव्याप्तिप्रकारकज्ञानत्वे पर्यवस
न्नस्य व्याप्तिप्रकारकत्वे व्याप्यभावाप्रकारकत्ववैशिष्ट्यग्राहकसामग्र्या अतिरिक्ताया पेक्ष
णीयत्वात्॥ तथा च व्याप्यभावाप्रकारकत्ववैशिष्ट्यसामग्री नास्ति किन्तु व्याप्यभावाप्र
कारकत्ववैशिष्ट्यसामग्री वर्तते तत्र वह्निव्याप्यधूमवान्पर्वत इति ज्ञानकाले धूमे वह्नि
व्याप्तिं निश्चिनोमीत्यनुव्यवसायो न जायते किन्तु वह्निव्याप्तिं निश्चिनोमीत्यनुव्य शिवः
च वसायः॥ तथा गुरुरूपिनैयायिकसिद्धकारणतावच्छेदकस्य प्रथमोपस्थितित्वं सम्भवतीति ॥१८॥

ध्येयं ।:::::। यद्धर्मार्थविशेष्यकयद्धर्मप्रकारकप्रत्यक्षप्रमितित्वप्रत्यनुभवत्वव्याप्य
जातित्वावच्छिन्नकार्यतानिरूपितताद्धर्म्यसंबंधानवच्छिन्नकारणताश्रयत्वे सति स्वभि
न्नमानोभिन्नप्रमाणजन्यवृत्तिप्रत्यक्षत्वव्याप्यजातित्वावच्छिन्नकार्यतानिरूपितकारणता
श्रयीभूतं यद्भवति तत्तद्धर्मार्थविशेष्यकतद्धर्मप्रकारकप्रमायाः कारणं भवतीति व्याप्ति
शरीरं दृष्टान्तरं चाक्षुषं दृष्टि। तथा च घटविशेष्यकघटत्वप्रकारकप्रत्यक्षप्रमितिवृत्तिरनु
भवत्वव्याप्यजातिश्चाक्षुषत्वं तदवच्छिन्नकार्यतानिरूपिततद्वत्ताद्धर्म्यसंबंधानवच्छिन्न
चाक्षुषत्वावच्छिन्नकारणत्वं च चक्षुषि वर्तते एवं चक्षुर्भिन्नमनोभिन्नप्रमाणं यद्घ्राणेन्द्रियं
तज्जन्यवृत्तिप्रत्यक्षत्वव्याप्यघ्राणजत्वं तदवच्छिन्नकार्यतानिरूपितकारणताश्र
यत्वं च तत्रास्तीति तत्र घटविशेष्यकघटत्वप्रकारकप्रमायाः कारणत्वं नास्ति ।। व्या
प्तिस्मरणरूपोपनयस्य व्याप्तिकारकप्रत्यक्षत्वावच्छिन्नं कारणत्वं यद्दि नैयायिकैः स्वी
क्रियते तदा व्याप्तिस्मरणेऽपि पर्वतविशेष्यकवह्निव्याप्यप्रकृतानुमितिप्रतिबंधकता
विशिष्टप्रतिबध्यतावच्छेदकस्य उन्नेयविषयतायां विवक्षितत्वात् ।। वैशिष्ट्यं च नि
रूपितत्वस्वनिष्ठावच्छेदकताकभेदवत्त्वोभयसंबंधेन ।। एवच्छेदकताघटकसंबं

॥१०॥ धर्म्य स्वविशिष्टप्रकारतावत्त्वरूपः॥ स्वविशिष्टत्वं प्रकारतायां स्वावच्छेदकप्रकारतावच्छेदकध
र्मावच्छिन्नत्व स्वावच्छेदकविशेष्यताश्रयव्यापकप्रतियोगितावच्छिन्नसंसर्गिकावच्छेदकता कु
निरूपितत्वोभयसंबंधेन॥ प्रकारतावत्त्वश्च स्वावच्छिन्नप्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिब
ध्यत्वाभाववद्वृत्तित्वसंबंधेन॥ एवश्च पक्षेदधर्मिकवन्ह्यभाववद्व्याप्यविषयकज्ञाननिश्च
याप्रयुक्तानुमितिनिष्ठ प्रतिबंधकतानिरूपितप्रतिबध्यतातस्यां तादृशप्रतिबंधकता
निष्ठावच्छेदकताकभेदववत्त्वसत्वा न हि दोषिनः॥ तदवच्छेदकताघटकस्य तादृशप्रतिबंध
कताविशिष्टह्रदोवन्हिमानितिज्ञानीयप्रकारतानिरूपिस्वावच्छिन्नप्रतिबंधकतानिरूपि
तप्रतिबध्यत्वाभाववद्वृत्तित्वरूपसंबंधस्य वर्त्तमानत्वेनासत्वादतिव्याप्तेरुक्तायाअ
नवकाशात्॥ श्रीगजाननार्पणमस्तु॥ ७॥ श्रीभद्रकालियेनमः॥ श्रीरामायनमः॥ ॥
शके १७७८ प्रभवनामसंवत्सरे कार्तिक शुक्ल पंचम्यां भानुवासरे इदं पुस्तकं लि. ई
स्करकर सदाशिवशास्त्रि यांचे असे॥ पत्राणि १० ग्रंथसंख्या २० शुभं भवतु॥ ७॥

शिवः